

ભુવનસુંદરીકથાયાં વર્ણિતાનિ સામુદ્રિકશાસ્ત્રકથિતલક્ષણાનિ ॥

• સં. વિજયશીલચન્દ્રસૂરિ

વિ.સં. ૧૭૫માં નાગેન્દ્રકુલના આચાર્ય વિજયસિંહસૂરિ ૮૧૧૧ ગાથાપ્રમાણ, પ્રાકૃતભાષાબદ્ધ ભુવણસુંદરીકથા નામે અદ્ભુત કથાગ્રન્થની રચના કરી છે. અદ્યાવધિ અપ્રગટ આ ગ્રન્થ હાલ મુદ્રણાધીન છે. આ કથાગ્રંથમાં એક સ્થલે કર્તાએ મનુષ્યનાં સામુદ્રિક દેહલક્ષણોનું રોચક-શાસ્ત્રીય વર્ણન કર્યું છે, તે અહીં આપવામાં આવે છે. સંસ્કૃત ભાષામાં તો આ વિષયના ગ્રન્થો હોય છે. પ્રાકૃતમાં આ વિષયનું ભાગ્યે જ યોગ્ય થયું છે, તેથી આ સંદર્ભ રસિકજનોને રસપ્રદ બનશે તેવી આશાથી અત્રે પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે.

અસ્સેયકોમલતલે કમલોદયભે, લીણંગુલીરુદ્ધતંબનહેસુ પળ્હી ।

ઝળ્હે સિરવિરહિય ય નિગૂઢગુપ્ફે, કુમ્મુત્તય ય ચરણે વસુહાહિવસ્સ ॥૧॥

પરિવિરલસળ્હરેમાર્હિ વટ્ટજંઘાર્હિ હુંતિ નરનાહા ।

કરિકરસમાણઠૂરૂ મંસલ-સમજાણુણો પુરિસા ॥૨॥

રેમેગેગં કૂવણ પત્થિવાણં, દો દો નેણ બંધણાણં બુહેર્હિ ।

તે નાયવ્વે દુત્થિયાણં બહૂણિ, રેમા એવં પૂઝ્યા નિદિયા ય ॥૩॥

તુચ્છે હોઝ ધણી અવચ્ચરહિઓ જો થૂલ્લિંગો નરો ।

વામં વંકગણ સુયત્થરહિઓ અન્નત્થ પુત્તેસરો ।

દારિદ્ધી અઙ્ગલંબલિંગકહિઓ લિંગે સિયસંગણ

તુચ્છાવચ્ચ-ધણો હવેજ્જ સુહિઓ ગંઠિમ્મિ થૂલે નરો ॥૪॥

કુસુમસમસુક્કગંધા વિત્તેયા પત્થિવા ન સંદેહો ।

મહુગંધા ય ધણઙ્ગ મચ્છદુગંધા ય બહુદુક્ખા ॥૫॥

તણુસુક્કો બહુધૂઓ બહુસુક્કો બહુસુઓ નરો હોઝ ।

બહુસુઓ દીહાઠ ઇયરો તુચ્છાઠઓ હોઝ ॥૬॥

निस्सोअइ थूलफिओ मंडूयफिओ य होइ धणवंतो ।
सिंहकडी नरनाहो करहकडी य सदारिहो ॥७॥

समजठरा धणवंता हस्सवक्केहिं भोयपरिहीणा ।
समकुच्छी भोयङ्गा उन्नयकुच्छी य नरनाहो ॥८॥

जे विसमकुच्छिपुरिसा ते किर मायाविणो विणिहिद्धा ।
सप्पोदरा दरिहा हवंति बहुभक्खगा तहय ॥९॥

परिमंडलुन्नएणं गंभीरेणं च सुत्थिया हेंति ।
तुच्छ-अदिस्स-अणुन्ननाहीवलाएण पुण दुहिया ॥१०॥

विसमबलिणो मणुस्सा अगम्मगामी य हुंति पावा य ।
समबलिणो पुण सुहिणो परदारपरम्मुहा हेंति ॥११॥

पासेहिं मउय-मंसल-पयक्खिणावत्तरोमजुत्तेहिं ।
हुंति नरमरवइणो विवरीएहिं च बहुदुक्खा ॥१२॥

आपीयउवचिएहिं मज्झनिमग्गेहिं हुंति नरनाहा ।
दीहेहिं चुच्चुएहिं विसमेहिं य हुंति धणहीणा ॥१३॥

हिययं समुन्नयं मंसलं च पिहुलं च होइ रायाण ।
विसमहियया दरिहा सत्थनिवाएहिं य मरंति ॥१४॥

कंबुग्गीवो राया महिसग्गीवो य होइ रणसुहडो ।
लंबग्गीवो य नरो बहुभक्खी होइ पयईए ॥१५॥

पिट्ठमभगामरेमं पुहईनाहाण होइ वित्रेयं ।
अस्सेयण-पीणु-न्नय-सुयंधकक्खा य धन्नाण ॥१६॥

विउले अव्वुच्छिन्ने सुसिलिट्ठे अंसए नरिदस्स ।
निम्मंसरोमनिचिए विसमे उण इयरलोयस्स ॥१७॥

करिकरसरिसे वट्टे आजाणुपलंबिरे य पीणे य ।
रायाणं चिय बाहू इयराणं रोमसे हस्से ॥१८॥

गूढमणिबंधसुदिद्धा सम्मं सुसिलिट्टसंधिसंजुता ।

हत्था नरनाहाणं विवरीया होंति इयराण ॥१९॥

हत्थंगुलिणो सरला चिराउसाणं हवंति सुकुमार ।

सण्हा मेहावीणं थूला परक्कम्मकारीण ॥२०॥

हुंति नहा दरसोणा अपुप्फिया अवणयंगभागा य ।

रयाणं इयरेसिं विवरीया होंति विन्नेया ॥२१॥

अइकिसदीहं चिबुयं अधणाणं मंसलं च सुपमाणं ।

रयाणं विन्नेयं अणुब्भडं संगयावयवं ॥२२॥

अहरेहिं अवक्केहिं बिबाकारेहिं हुंति रयाणो ।

फुडिय-विवन्नविखंडिय-रुक्खेहिं य हुंति धणहीणा ॥२३॥

निद्धा पमाणदीहा तिक्खग्गा हुंति सुंदरा दसणा ।

जीहा रत्ता दीहा लण्हा सरिसा य रयाण ॥२४॥

सोमं समुज्जलं अमलिणं च चंदोवमं नरिदाणं ।

विवरीयमधन्नाणं होइ मुहं लक्खणविहीणं ॥२५॥

निम्मंस-आयएहिं या रोमस-विउलेहिं हुंति कन्नेहिं ।

रयाणो ससिरेहिं ह्रस्सेहिं य हुंति पावनरा ॥२६॥

संपुत्र-समंसल-कूचरहियगंडेहिं नरवई हुंति ।

सरला य सण्हविवरा समुन्नया नासिया धन्ना ॥२७॥

पउमदलदीहरेहिं रत्ततेहिं च हुंति रयाणो ।

नयणेहिं पिंगलेहिं मज्जारसमेहिं कूरमणा ॥२८॥

अड्ढिदुसमनिडाला रयाणो हुंति सयलमहिवलए ।

धणहीणा विन्नेया पुरिसा जे विसमभालयला ॥२९॥

च्छत्तागारसिरा जे रयाणो हुंति नत्थि संदेहो ।

आकुंचिय-घण-निद्धा अप्फुडिया सुंदरा केसा ॥३०॥

एयं संखेवेणं सामुद्दयसत्थलक्खणाणुगयं ।
 कहियं कुमार ! तुह कोउएण, अन्नं पि निसुणेसु ॥३१॥
 तिन्नि गहीरणि सया विउलाइ य हुंति तिन्नि वत्ताइं ।
 चत्तारि य रहस्साइं पंच य सुहुमाइं दीहाइं ॥३२॥
 छच्चुन्नयाइं सत्त य आरत्ताइं च संपयमिमस्स ।
 गाहादुगस्स कमसो, विवरणमेयं निसामेह ॥३३॥
 नाभी-सर-सत्ताइं य गंभीरइं च तिन्नि धन्नाइं ।
 वयणं उरं निडालं तिन्नि य विउलाइं संसंति ॥३४॥
 पिट्ठं लिंगं जंघं गीवा चत्तारि हेंति ह्रस्साइं ।
 केस-दसणंगुली-पव्व-नहतया पंच सुहुमाणि ॥३५॥
 हणु-नयण-थणंतर-बाहू-नासिया हेंति पंच दीहाइं ।
 रायाणं चिय बहुसो न उणो सामन्नपुरिसाण ॥३६॥
 हिययं कक्खा-नह-नासिया य वयणं च कंधराबंधो ।
 इय हुंति उन्नयाइं कुमार ! पसत्थाइं छच्चेव ॥३७॥
 नयणंत-पाय-कर-जीह-नहा-हरोट्टा
 तालू य हुंति सुहया इह सत्तरत्ता ।
 एयाणि जस्स नरत्ताह ! हवंति अंगे
 सल्लक्खणाणि पुरिसस्स स चक्कवट्ठी ॥३८॥
 अट्ठसयं छन्नउई चउरसीइ य अंगुलपमाणं ।
 उत्तम-मज्झिम-हीणाण देहपमाणं मणुस्साण ॥३९॥